

boomen, wilde olijven, elzen en eiken. De Campagna is volstrekt niet overal zoo boomloos als hij, die ze alleen van uit den trein ziet, allicht denkt. (Afb. 10).

Gregorovius schildert de *macchia* om Astura met deze woorden: „De knoestige stammen zijn met korstmossen bedekt en worden omarmd door klimop, die duizend takken en twijgen en wui-

vende ranken met ernstig donker glanzend loof opdrijft en kronkelt en strengelt door het bonkige, lichtgroengebladerde eikengewas, óp tot den zonnigen top, waar wilde wouden en zeevogels hun wijde kringen beschrijven”.

Dit oerwoud woekerde om en op de oevers van het beekje Astura lang, lang vóór achterdochtige, altijd overval vreezende middeleeuwers het ongestavrij slot bouwden, dat nu op deze door de natuur tot stille gepeinzen geschapen plek altijd de gedachte aan de boosheid der menschen wakker houdt.

Uit die verre, verre tijden doemen herinneringen op, zoodra men het somber kasteel niet meer ziet en de bekoring ondergaat van de ongetemde wildernis, die door haar verlatenheid troost, wie zich alleen voelt, alleen met verloren idealen, alléén omdat geliefde menschen stierven.

Den troost, dien dan deze plek kan geven, ontdekte weer Cicero. Zijn gemoed is zoo na aan het onze verwant! 't Is modern, zooals zijn gezicht op de mooie buste te Florence (afb. 11), die zeker gebeeldhouwd werd in een periode van zijn leven, toen teleurstellingen hem oud maakten; misschien wel in 45 vóór Christus, toen den gevoeligen man als zwaarste slag de dood van zijn eenige dochter trof.

AFB. 10. PLAS EN BOOMEN IN DE ROMEINSCH E CAMPAGNA.

Tullia was Cicero's lievelingskind, op wie hij misschien te meer al zijn liefde concentreerde, omdat hij van zijn zoon niet veel genoeg beleefde. Het gelukte hem haar op te voeden naar zijn principes, hij wijdde haar in zijn studies in, deelde haar de liefde voor de producten van den geest, die in hem zelf zoo groot was, mee en omdat ze daarin belangstelling toonde, herkende hij, zooals hij eens zijn broeder schreef, in haar „zijn trekken, zijn woord, zijn ziel” en had hij haar innig lief.

Tullia scheen voor het ongeluk geboren: ze huwde op dertienjarigen leeftijd, maar haar man stierf spoedig, een en twintig jaar oud trouwde ze weer, zes jaar later was ze gescheiden vrouw. Dit moet men nu eens niet in modernen zin uitleggen. Een scheiding benadeelde toen slechts het persoonlijk geluk van de gewezen echtgenoot, niet haar aanzien bij de bekenden. We weten van bijna geen enkele vrouw van stand uit dezen tijd, die niet minstens eenmaal scheidde. Het volk alleen waardeerde nog de standvastigheid in het huwelijk. Op de grafsteenen der eenvoudigen van harte staat vaak als lof: „zij had slechts één man”. Dat dit als iets bizonders vermeld wordt, werpt een helder licht op de toestanden.